

KS. KAZIMIERZ MATWIEJUK

Siedlce

## KOPTYJSKIE DZIEDZICTWO LITURGICZNE

Przedmiotem niniejszej refleksji jest dziedzictwo liturgiczne chrześcijan egipskich. Ryt koptyjski, używany w Egipcie, a także w Jerozolimie, Nubii, Sudanie i Południowej Afryce, kształtował się nade wszystko w Aleksandrii. To miasto, obok Jerozolimy, Antiochii syryjskiej, Rzymu oraz Bizancjum, było w IV w. jednym z najbardziej prężnych ośrodków życia kościelnego. Naszą problematykę ukażemy na tle historii Kościoła koptyjskiego, który w większości jest monofizycki. Nieliczni Koptowie pozostają w jedności ze Stolicą Apostolską w Rzymie. Ukażemy treści teologiczne modlitw eucharystycznych.

### 1. Katolicki Kościół koptyjski

Kościół Chrystusowy w Egipcie, poprzez św. Marka Ewangelistę, który według tradycji był tu głosicielem Ewangelii Chrystusa<sup>1</sup>, swymi korzeniami tkwi w heroicznym dynamizmie męczenników Kościoła jerozolimskiego. Koptowie są potomkami chrześcijan egipskich. Ich nazwa pochodzi od greckiego słowa Αἴγυπτιοί (Aigiptioi), które Arabowie, władcy Egiptu od VII w., wypowiadali jako *ghyp*, a Europejczycy jako *kopt*. Koptowie to Egipcjanie katolicy oraz chrześcijanie monofizyci, stanowiący narodowy Kościół egipski. W starożytności chrześcijanie w Egipcie przyjęli w całości oficjalny język Orientu, który mówił po grecku<sup>2</sup>. Większość miast i wsi była zhellenizowana. W nielicznych wioskach i niektórych klasztorach zachował się popularny dialekt koptyjski.

---

<sup>1</sup> Św. Marek zginął śmiercią męczeńską ok. 68 r. z rąk wyznawców Serapisa. Relikwie Ewangelisty były przechowywane do 829 r. w kościele w Bukolik nad wybrzeżem Morza Śródziemnego. Następnie zostały przewiezione do Wenecji, gdzie spoczęły w bazylice św. Marka. W 1975 r. papież Paweł VI część relikwii przekazał, w geście ekumenii, głowie Kościoła koptyjskiego; zob. D. DŁUGOSZ, *Sztuka koptyjska — 2000 lat chrześcijaństwa nad Nilem*, RBL 1 (2001), s. 58–61. Wiara Koptów, w jakimś sensie, sięga aż do pobytu Świętej Rodziny w Egipcie.

<sup>2</sup> Obecność języka i kultury greckiej jest związana z panowaniem Aleksandra Wielkiego (352–323 r. przed Chr.). Jego władza obejmowała Egipt, Babilonię, sięgając aż do Indii. Po śmierci Aleksandra władzę nad królestwem podzielili między siebie trzej jego generałowie. Ptolemeusz I rządził Egiptem, dając początek dynastii Ptolemeuszy. Seleuk I, twórca dynastii Seleucydów, rządził w Mezopotamii. Natomiast Antygon I panował w Azji Mniejszej i w Macedonii, dając początek dynastii Antygonidów; zob. D. COHON-SHERBOK, *Judentum*, Freiburg–Basel–Wien 2000, s. 54–55.

Od Soboru w Chalcedonie (451), który potępił naukę Eutychesa o jednej naturze Chrystusa, istnieje tu Kościół monofizycki. Ówczesny biskup Aleksandrii, Dioskur, odrzucił postanowienia soborowe. Wprawdzie został złożony z urzędu, ale wspierany przez mnichów i innych swoich zwolenników, wyznawał i szerzył błędną naukę w zakresie chrystologii. Koptyjski Kościół katolicki stanowiły tylko niewielkie wspólnoty<sup>3</sup>. Ich członkami byli mnisi oraz elity greckojęzyczne, związane z instytucjami władzy politycznej<sup>4</sup>. Nazywano ich melchitami, tzn. uznającymi władzę Konstantynopola<sup>5</sup>. Chrześcijaństwo monofizyckie rozszerzało się także poza Egiptem, jednak w 1442 r. niektóre wspólnoty monofizyckie przystąpiły do unii kościelnej z Rzymem, odrzucając dotychczasowe błędy dogmatyczne dotyczące osoby Chrystusa<sup>6</sup>. Ta unia przetrwała do XVII w., ale w 1687 r. w Egipcie zakazano katolickim kapłanom działalności duszpasterskiej.

Pewne ożywienie tej działalności, a także żywa współpraca kapłanów koptyjskich i franciszkanów, nastąpiła w 1742 r., gdy monofizycki biskup Jerozolimy Amba Athanasios przyjął katolicyzm i został mianowany wikariuszem apostolskim. Sto lat później, w poł. XIX w., dzięki franciszkanom powstają i dynamicznie rozwijają się liczne wspólnoty katolickie w Górnym Egipcie. To spowodowało, że papież Leon XIII w 1895 r. ustanowił w Egipcie stałą organizację kościelną, dzieląc ją na trzy koptyjskie diecezje katolickie. Cztery lata później wikariusz patriarchy, ks. Cyryl Macaire, został wybrany patriarchą dla katolickich Koptów. W ciągu dziesięciu lat liczba katolików wielokrotniła się. W 1897 r. było ok. 5000 katolików, a w 1908 r. ich liczba w Egipcie wynosiła prawie 15 tys. W tymże roku bp Cyryl doprowadził do schizmy. Nowy administrator apostolski, ks. Sedfaoui, swoją roztropnością złagodził to dramatyczne wydarzenie. Do 1947 r. stolicą patriarchy kierował biskup. Wybór patriarchy w tymże roku zatwierdził Pius XII i Amba Marcos II uroczystie rozpoczął swoją posługę w Kairze<sup>7</sup>. Aleksandryjski patriarchy katolicki w Egipcie liczy około 80 tys. wiernych. Poza Kairem są jeszcze trzy biskupstwa katolickie: w Minieh, Assiut i w Tebach. Koptowie mieszkają także poza Egiptem. Są katolickie biskupstwa w Asmarze (Erytrea) i w Addis Abebie (Etiopia)<sup>8</sup>.

## 2. Niekatolicki Kościół koptyjski

Koptyjskie chrześcijaństwo monofizyckie rozwijało się dzięki wsparciu mnichów i duchowieństwa. Autorytet duchowieństwa kształtował postawę ludu<sup>9</sup>. Lud

<sup>3</sup> R. JANIN, *Les Églises orientales et les rites orientaux*, Letouzey-Ané 1997, s. 490–492.

<sup>4</sup> H.I. MARROU, *Od soboru w Efezie do soboru w Chalcedonie*, w: H.I. MARROU, J. DANIELOU, *Historia Kościoła*, t. I, tł. M. Tarnowska, Warszawa 1986, s. 264.

<sup>5</sup> *Enchiridion liturgicum*, t. I, Romae–Friburgi Brisg.–Barcinone 1966, s. 125.

<sup>6</sup> JANIN, *dz. cyt.*, s. 490.

<sup>7</sup> *Tamże*.

<sup>8</sup> *Tamże*, s. 527.

<sup>9</sup> MARROU, *art. cyt.*, s. 264.

pozostał wierny bp. Dioskurowi. Opozycja chalcedońska stawała się coraz wyraźniej narodową religią ludu egipskiego. Jej autorytet był niekwestionowany zwłaszcza w głębi kraju, wśród prostej ludności, prawie nietkniętej przez hellenizację. Lud pozostał wierny starym tradycjom koptyjskim. Z czasem stronnictwo monofizyckie ulega rozproszeniu. Pojawiały się konkurencyjne doktryny.

Monofizyci uważali się za jedynych właścicieli stolicy patriarchalnej. Ignorowali prawa melchitów. Pewną poprawę w tym względzie wymusiły warunki zewnętrzne, mianowicie inwazja Persów w latach 617–628<sup>10</sup>. W tym czasie władzę polityczną sprawował melchicki patriarcha Cyrus. Monofizycki patriarcha Beniamin w 630 r. musiał uciekać do Górnego Egiptu. Po jedenastu latach pobytu w klasztorach tego regionu, na zaproszenie nowych, arabskich władców Egiptu, powrócił z wygnania. Po początkowym okresie poszanowania wolności osobistej i religijnej chrześcijan, Arabowie rozpoczęli brutalne ich prześladowania. Wielu chrześcijan zostało zmuszonych do przyjęcia islamu. Mieszkańcy Egiptu podejmowali zbrojne wystąpienia przeciw władcom arabskim. W 725, 826 i 831 r. wybuchały powstania, które zostały krwawo stłumione.

Najbardziej dramatycznym okresem dla Kościoła koptyjskiego był czas rządów dynastii Mameluków w latach 1254–1517<sup>11</sup>. Wtedy fanatyczne grupy muzułmanów zniszczyły prawie wszystkie pozostałe świątynie, podpalając je. Także panowanie tureckie, począwszy od 1517 r., nie stwarzało warunków do swobodnego działania Kościoła. Władcą tolerancyjnym okazał się Muhammed Ali, panujący w latach 1805–1848. Potem było panowanie Francuzów i Anglików. Obecnie patriarchat niekatolicki liczy ok. 6 mln 350 tys. wiernych. Tworzy go 17 biskupstw, w tym 12 w Etiopii, jedno w Jerozolimie dla Palestyny, dwa w Nubii i po jednym w Chartumie dla Sudanu i Ugandy oraz w Johannesburgu dla Południowej Afryki<sup>12</sup>.

### 3. Celebracja Eucharystii

Życie chrześcijan jest przeniknięte i ożywiane przez liturgię. Jej sercem jest Eucharystia. Początkowo uroczysta jej celebracja odbywała się tylko w niedziele. Z czasem w wielu kościołach sprawowano Wielką Tajemnicę Wiary codziennie<sup>13</sup>. W Egipcie uroczyste celebracje Eucharystii odbywały się w soboty i w niedziele<sup>14</sup>. Kościół aleksandryjski posiadał własną liturgię, zatem modlitwy, hymny oraz obrzędy liturgiczne. Jednak gdy oficjalna liturgia Konstantynopola upowszechniła się

<sup>10</sup> *Kopten*, LThK 6, Freiburg im Br. 1934, kol. 191.

<sup>11</sup> *Kopten*, LThK 6, Freiburg im Br. 1961<sup>2</sup>, kol. 539.

<sup>12</sup> *Tamże*, kol. 540.

<sup>13</sup> A. BAUMSTARK, *O historycznym rozwoju liturgii*, tł. M. Wolicki, Kraków 2001, s. 46. Autor zauważa, że w okresie postu przedpaschalnego celebrowano w Rzymie Eucharystię także w poniedziałki, środy i piątki. Odprawianie Mszy św. we czwartki nastąpiło dopiero za papieża Grzegorza II (715–731).

<sup>14</sup> H.I. MARROU, *Życie chrześcijańskie przy końcu IV w.*, w: MARROU, DANIELOU, *dz. cyt.*, s. 236.

we wszystkich prowincjach cesarstwa, liturgiczne zwyczaje egipskie ustąpiły miejsca liturgicznym obrzędom cesarskiej stolicy. Z czasem staną się dość mocne wpływy arabskie, zwłaszcza języka arabskiego. Od X w. będzie on panował w całym Egipcie. Zostanie także wprowadzony do liturgii. W tym języku jest czytane Pismo Święte<sup>15</sup>

Właściwym rytym koptyjskim jest liturgia św. Cyryla<sup>16</sup>, którą sprawuje się raz w roku, w piątek przed Niedzielą Palmową<sup>17</sup>. Anafora Cyryla Aleksandryjskiego rozpoczyna się prefacją, która zachęca do wielbienia Boga, Ojca wszechmogącego, ponieważ On stworzył „niebiosa i co jest w niebie, ziemię i wszystko, co jest w niej, morza, rzeki, źródła i bagna, i wszystko, co w nich jest”<sup>18</sup>. On powołał do istnienia człowieka, stwarzając go na obraz i podobieństwo swoje. Wszystko zostało stworzone w Mądrości i prawdziwej Światłości, którą jest Jezus Chrystus, Jednorodzony Syn Boży, Zbawiciel i Król.

Prefacja wykorzystuje obrazy z Apokalipsy św. Jana. Wśród oddających chwałę Bogu są „wielooczni Serafini i Cherubini, którzy skrzydłami zasłaniają swe oblicza, a ze względu na niewidzialną i nieosiągalną rozumem Twoją Boskość, dwoma zasłaniają swoje nogi i na dwóch latają”. Po wybrzmieniu „Święty”, kapłan podejmuje *postsanctus*, a następnie wypowiada epiklezę: „Napełnij tę ofiarę Twoją, Panie, błogostawieństwem, które jest od Ciebie i przez zstąpienie na nią Ducha Twego Świętego – Amen – błogostawiając pobłogosław – Amen – i oczyszczając oczyść – Amen – te czcigodne Twoje dary, przedłożone Tobie, ten chleb i ten kielich”<sup>19</sup>

Opowiadanie o ustanowieniu Eucharystii jest utrzymane w formie żywego dialogu kapłana z wiernymi, którzy włączają się aklamacjami *Amen* albo: „Śmierć Twoją głosimy, Panie, i zmartwychwstanie Twoje święte i wniebowstąpienie wyznajemy”<sup>20</sup>.

W anamnezie wydarzeń zbawczych wspomina się śmierć wcielnego Syna Bożego, Jego święte zmartwychwstanie i wniebowstąpienie oraz zasiadanie po prawicy Ojca. Liturgiczna anamneza jest wychylona ku powtórnemu przyjściu Chrystusa. Ono jednak będzie straszliwe, bo złęczone z sądem, ale będzie też pełne chwały. Pan „przyjdzie, aby sądzić świat w sprawiedliwości i odda każdemu według jego uczynków, dobro, jak i zło”. Lud dopowie: „Według miłosierdzia Twego, Panie, a nie według naszych grzechów”. Diakon zaś zawoła: „Adorujcie Pana z bojaźnią”

<sup>15</sup> Tamże, s. 469.

<sup>16</sup> *La liturgia copta*, w: *Nuovo dizionario di liturgia a cura di Domenico Sartore e Achille M. Triacca*, Roma 1984, s. 992; zob. *Liturgie*, LThK 6, Freiburg 1961, kol. 1088.

<sup>17</sup> JANIN, *dz. cyt.*, s. 471. Eucharystyczny formularz, sięgający aż ewangelisty Marka, został w 1203 r. przez żyjącego w Konstantynopolu antiocheńskiego patriarchę Theodorosa Balsamona oceniony jako niedopuszczalny do użytku liturgicznego. Ta orzecznictwo było wydane w klimacie tłumienia rytu rodzimego przez bizantyjski; zob. BAUMSTARK, *dz. cyt.*, s. 115.

<sup>18</sup> H. PAPROCKI, *Wieczera Mistyczna. Anafory eucharystyczne chrześcijańskiego Wschodu*, Warszawa 1988, s. 88–93.

<sup>19</sup> *La liturgia copta*, s. 992.

<sup>20</sup> PAPROCKI, *dz. cyt.*, s. 90.

W modlitwach wstawienniczych kapłan modli się przede wszystkim o czystość serca: „Usłysz, Panie, błaganie Twego ludu, wejrzyj na jęki Twych sług i ze względu na moje grzechy, bądź nieczystości mego serca, nie pozbawiaj Twego ludu przyścia Ducha Świętego”. Lud woła: „Zmiłuj się nad nami, Boże Ojczy wszechmogący” Teraz następuje epikleza konsekuracyjna. Kapłan modli się o Ducha Uświęciciela, by uczynił ten chleb Ciałem Chrystusa, oraz: „Niechaj uczyni również ten kielich najdroższą Krwią Nowego Przymierza”<sup>21</sup> Z epiklezą konsekuracyjną sąsiaduje epikleza komunijna. Kapłan modli się, aby przemienione dary „stały się dla nas wszystkich, którzy będziemy w nich uczestniczyli, pożyteczne ku utrzymaniu wiary bez poszukiwań, ku miłości bez obłudy, doskonałej cierpliwości, niezachwianej nadziei, ufności, obronie, uzdrowieniu, radości i odrodzeniu dusz, ciała i ducha, ku chwale Twego świętego imienia, ku błogosławionej wspólnotcie życia wiecznego i niezniszczalnego oraz ku odpuszczeniu grzechów”<sup>22</sup>.

W uroczystości Narodzenia Pańskiego, Epifanii i Paschy Koptowie wykorzystują w celebracji Eucharystii anaforę św. Grzegorza z Nazjanzu<sup>23</sup> W prefacji tej modlitwy eucharystycznej jest wyeksponowana dobroć Boga. Ona jest głównym motywem dziękczynienia. W *postsanctus* nazywa się Boga „Najświętszym”, który, stwarzając człowieka, „położył na nim swoją dłoń”. Dzięki temu w każdym człowieku został nakreślony obraz Bożej mocy. Człowiek jednak okazał swemu Stwórcy nieposłuszeństwo, złamał Boże prawo, wydając na siebie wyrok śmierci. Bóg sam przygotował konieczne środki do jego uzdrowienia. To wcielony Syn Boży, jako baranek, pozwolił się zabić i przez swój grób darował grzechy świata. Dziś On kontynuuje zbawienie w znakach chleba i wina.

Opowiadanie o ustanowieniu Eucharystii kończy się aklamacją wiernych: „*Amen, amen, amen*. Śmierć Twoją, Panie, głosimy i święte Twoje zmartwychwstanie, i wniebowstąpienie wyznajemy”. Po przeistoczeniu jest umieszczona epikleza konsekuracyjna: „Panie, przemień te przedłożone dary Twoim głosem. Sam dopełnij teraz tę mistyczną liturgię (...). Sam ześlij Ducha Twego Najświętszego, aby przyszedł swoją świętą, dobrą i chwalebłą obecnością, uświęcił i przemienił te przedłożone najdroższe dary w Ciało i Krew naszego wyzwolenia”<sup>24</sup>. W modlitwach intercyjsyjnych przewija się troska o cały Kościół, o rządzących oraz pozostających w różnych potrzebach. Na przedstawiane prośby wierni odpowiadają: „Panie, zmiłuj się”

W ciągu roku Koptowie celebrują liturgię św. Bazylego<sup>25</sup>. Korzystają ze skróconej formy tej bizantyjskiej anafory wielkiego zakonodawcy. Na terenie koptyjskiego patriarchatu aleksandryjskiego jest ona wygłaszana w języku koptyjskim<sup>26</sup>.

<sup>21</sup> *Tamże*, s. 92.

<sup>22</sup> *Tamże*, s. 93.

<sup>23</sup> *Tamże*, s. 243–251.

<sup>24</sup> *Tamże*, s. 237–242.

<sup>25</sup> *Tamże*, s. 252–258; zob. w: *Enchiridion euhologicum fontium liturgicorum, a cura Enzo Lodi*, Roma 1979, s. 1251–1295.

<sup>26</sup> *La liturgia copta*, s. 992.

#### 4. Obrzędy mszalne

Celebrację Eucharystii poprzedza liturgia godzin<sup>27</sup>. Po jej zakończeniu diakon, ubrany w albę (*sticharion*) i stułę, zwaną *orarion*, spoczywającą na lewym ramieniu i końcami zwisającą na piersiach i plecach, przygotowuje wszystko, co jest potrzebne do Mszy św. Kapłan ubrany w szaty liturgiczne, które stanowi: *sticharion*, przepasany ozdobną szarfą (*zounarion*), mankietniki (*kiman*), stuła (*epitrachilion*) oraz ornat (*phenolion, burnus*), dokonuje *proskomidii*. Chleb do Eucharystii, zwany *korban*, przygotowuje się z wielką starannością, wypiekając go wieczorem przed dniem celebracji albo w sam dzień<sup>28</sup>. Na patenie (*dyskos*) układa się trzy dość grube chleby. Największy z nich oznacza Chrystusa, mniejsze zaś — apostołów. Kapłan, po odmówieniu przypisanych modlitw, umieszcza chleb przeznaczony do konsekracji na ołtarzu na korporale<sup>29</sup>. Następnie umywa ręce i okadza ołtarz oraz przygotowuje wino w kielichu, mieszając je z wodą. Patenę i kielich przykrywa trzema welonami. Akt pokutny odprawia klęcząc przed ołtarzem. Po zakończeniu obrzędu pokutnego wstaje i okadza ołtarz, dary i wiernych.

Lektor czyta Pismo Święte najpierw w języku koptyjskim, a następnie w języku arabskim. Podczas lektury kapłan trzykrotnie okadza ołtarz, obchodząc go dokoła. Czyta się także martyrologium. Śpiew *Trisagionu*, Modlitwy Pańskiej, jest przygotowaniem do proklamacji Ewangelii, którą kapłan śpiewa z ambony. Czyni to po koptyjsku i arabsku. Towarzyszą mu akolici z zapalonymi świecami. Diakon podczas proklamacji Ewangelii okadza lud, który stoi z pochylonymi głowami. Po zaśpiewaniu Ewangelii kapłan całuje księgę i wraca do ołtarza. Tu odmawia długą modlitwę za Kościół i z wiernymi recytuje *Credo*. Następnie obmywa ręce i błogosławi wiernych, mówiąc po grecku: „Pokój wam” – Εἰρήνη πᾶσι (*Eirene pasi*). Następuje anafora, którą rozpoczyna prefacja<sup>30</sup>. Otwiera ją zawołanie diakona: „Przystąpcie, stańcie z bojaźnią, mężowie, i patrzcie na Wschód. Bądźmy uważni”. Lud odpowiada; „Miłosierdzie, pokój i ofiara chwały”. W krótkiej prefacji motywem dziękczynienia jest sam fakt istnienia Boga. Wszystkie rzeczy widzialne i niewidzialne uwielbiają Tego, który zasiada na tronie chwały. W *postsanctus*, które ma charakter historiozbawczy, celebrans wspomina dzieło stworzenia i dramat rajski, kiedy człowiek, za podszeptem węża, przekroczył Boże przykazanie. Bóg jednak nie opuścił ludzi. W czasach ostatecznych objawił, „pozostającym w ciemnościach i cieniu śmierci, swego Syna Jednorodzonego, Pana i Boga, i Zbawiciela naszego, Jezusa Chrystusa”. Wcielony Syn Boży dla zbawienia świata wydał się na śmierć. Przez krzyż zstąpił do otchłani, a po zmartwychwstaniu, trzeciego dnia po swojej śmierci, wstąpił na niebiosa i zasiadł po prawicy Ojca.

<sup>27</sup> JANIN, *dz. cyt.*, s. 471–473.

<sup>28</sup> *Tamże*, s. 471.

<sup>29</sup> *Tamże*, s. 472. Nie ma Wielkiego Wejścia, jak to jest praktykowane w liturgii bizantyjskiej.

<sup>30</sup> PAPROCKI, *dz. cyt.*, s. 129–139.

Opowiadanie o wydarzeniu Wieczernika przypomina, że Chrystus pozostawił Kościołowi sakramentalny obrzęd swojej ofiary krzyża, stanowiący „misterium poobożności” Kościół, wykonując go na pamiątkę swego Zbawiciela, spożywa Jego Ciało i pije Jego Krew, głosząc Jego śmierć, wyznając Jego zmartwychwstanie, aż do Jego powtórnego przyjścia. Lud woła: „*Amen, amen, amen, śmierć Twoją, Panie, głosimy i wyznajemy Twoje zmartwychwstanie*”

W anamnezie jest wspomniana święta męka Chrystusa, Jego powstanie z martwych, wniebowstąpienie i zasiadanie po prawicy Ojca. Po zachęcie diakona: „*Pochylcie się przed Panem z bojaźnią*”, kapłan odmawia epiklezę konsekracyjną. Prosi Ojca, aby zstąpił Jego Święty Duch „*na nas, Twoje sługi, i na leżące tutaj dary*”, oraz aby uświęcił i „*sprawił, żeby chleb ten stał się świętym Ciałem Pana i Boga, i Zbawiciela naszego, Jezusa Chrystusa, na odpuszczenie grzechów i życie wieczne dla tych, którzy mają w nim udział. A kielich ten drogocenną Krwią Twojego Nowego Przymierza tegoż Pana i Boga, i Zbawiciela naszego, Jezusa Chrystusa, na odpuszczenie grzechów i życie wieczne dla tych, którzy mają w nim udział*” Wierni proklamują wiarę w misterium Eucharystii trzykrotną aklamacją: „*Ja wierzę, że chleb i wino są prawdziwie ciałem i krwią Chrystusa, który narodził się z Maryi*”. Kapłan, trzymając Najświętszą Hostię, przechodzi przez kościół, zwłaszcza do chorych, prosząc Chrystusa o pomoc dla nich<sup>31</sup>.

W modlitwach intercysyjnych kapłan modli się za Kościół, jego hierarchów, zatem: papieża, patriarchę Aleksandrii, także kapłanów i diakonów. Prosi również o owoce ziemi, o deszcz i owocne zasiewy, o umiarkowane wylewy wód oraz o obfite plony. W tych modlitwach wspomina „*najświętszą, chwalebnią, nieskalaną, błogosławioną Panią naszą, zawsze Dziewicę Bogurodzicę Maryję*”

Modlitwę kapłana za zmarłych poprzedza czytanie dyptychów przez diakona. On ze specjalnych tabliczek odczytuje imiona żywych i zmarłych. Kapłan w tym czasie cicho modli się za „*wszystkich duchownych i świeckich, którzy już zmarli*” Następnie prosi Boga, by udzielił swego pokoju, „*abyśmy w każdym czasie, teraz i zawsze, wychwalali, wystawiali i wielbili, błogosławili i uświęcili najświętsze, chwalebne i błogosławione Twoje imię, z Jezusem Chrystusem i Duchem Świętym*” Lud dopowiada: „*Jak było na początku, teraz i zawsze, i na wieki wieków. Amen*”

Teraz kapłan dzieli Hostię na dwie części; z jednej odłącza cząstkę, którą ukazuje wiernym, wołając po grecku: *Τά ἅγια τοῖς ἁγίοις* (*Ta hagia tois hagios* – „*Święte świętym*”). Tę cząstkę Hostii wkłada do kielicha, mówiąc: „*Pokój wam*” Tej czynności towarzyszy odpowiednia modlitwa po grecku: „*Święte i najdroższe Ciało i prawdziwa Krew Jezusa Chrystusa, Syna Bożego. Amen*” A następnie mówi: „*Wierzę i wyznaję, aż do końca mego życia, że jest to Ciało Chrystusa, Zbawiciela, które przyjął z Maryi Dziewicy. Ono jest złączone z Bóstwem, nie zmieszane,*

<sup>31</sup> JANIN, *dz. cyt.*, s. 472–473.

bez zamiany, i bez rozłączenia. Ono było wydane przez Poncjusza Piłata i zostało wydane za nas na świętym krzyżu dobrowolnie i wiernie. Wierzę, że Bóstwo nigdy nie było odłączone od człowieczeństwa”<sup>32</sup>.

W ramach przygotowania do Komunii św. kapłan trzykrotnie całuje ołtarz i wypowiada odpowiednie modlitwy. Kapłan i diakon przyjmują Komunię pod dwiema postaciami, najpierw Ciało, następnie Krew z kielicha. Potem wierni przyjmują Najświętsze Ciało i spożywają z kielicha Krew Pana. Po puryfikacji naczyń liturgicznych kapłan, przechodząc wzdłuż nawy, odmawia z wiernymi Modlitwę Pańską. Następnie błogosławi ich srebrnym krzyżem oraz rozdaje chleb pobłogosławiony, eulogie, tym, którzy nie przyjęli Komunii św. Czyni też aspersion wodą pobłogosławioną. Wreszcie udziela błogosławieństwa poszczególnym wiernym, dotykając policzka albo lekko tchnąc w twarz<sup>33</sup>.

## 5. Zakończenie

Liturgia koptyjska stanowi *patrimonium* Kościoła egipskiego. Jest ona miejscem i sposobem doświadczania zbawczej obecności Chrystusa, który w znakach sakramentalnych uobecnia swoją Paschę, zatem śmierć krzyżową i chwalebne zmartwychwstanie. Celebracja Wielkiej Tajemnicy Wiary dokonuje się w świątyni, gdzie znajduje się sanktuarium, Święte świętych (*hekal*)<sup>34</sup>. Jest ono oddzielone ikonostasem od miejsca dla chóru oraz od zakrystii, gdzie przygotowuje się chleb i wino, i pomieszczenia dla prezbiterów i duchownych, także od miejsca przeznaczonego dla władz państwowych. W świątyni koptyjskiej jest wydzielone miejsce dla mężczyzn i dla kobiet.

Całość budowli przykrywa jedna lub wiele kopuł. Nie ma jednak sklepienia, tylko belkowanie. Ściany świątyni są dekorowane ikonami na wzór grecki. W świątyni nie ma ławek ani krzeseł. Wierni siedzą na ziemi na matach lub dywanach. Przed wejściem do świątyni zdejmują się buty. Wierni uczestniczą w świętych obrzędach nie odkrywając głowy. Dla akompaniamentu przy śpiewie używają cymbałów, trąbów oraz innych metalowych instrumentów.

Obrzędy liturgii koptyjskiej są wyrazem inkulturacji dzieła zbawczego Chrystusa w realia egipskie. Owszem, ta inkulturacja dokonywała się przez wielki i niejednokrotnie w dramatycznych warunkach. Ostatecznie dopełniła się ona treściami i obrzędami, które dojrzewały w Antiochii syryjskiej. Dokonało się to przez fakt zaadaptowania bizantyjskiej anafory św. Bazylego do celebracji Eucharystii w ciągu całego roku.

---

<sup>32</sup> *Tamże*, s. 473.

<sup>33</sup> *Tamże*.

<sup>34</sup> *La liturgia copta*, s. 992.

Liturgia koptyjska jest własnością katolików i chrześcijan odłączonych od Stolicy Apostolskiej. Mimo różnic teologicznych na polu chrystologii i eklezjologii, dzielących chrześcijan, wspólne im są treści, które celebrują w czynnościach liturgicznych. W ten sposób pogłębiają swą wiarę i miłość. A to są niezbędne elementy do zaistnienia jedności, o którą modlił się Chrystus, gdy ustanawiał sakramentalny obrzęd swojej zbawczej Ofiary.